

+

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA VARAN GELİŞMELER İÇERİSİNDE ÇANAKKALE SAVAŞLARI'NIN ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Gürol BABA**

Giriş

Çalışmamızda Çanakkale Cephesi'nin açılmasına neden olan faktörler, Doğu Sorunu üzerindeki Büyük Güçlerin çıkar çatışmaları çerçevesinde ele alınarak değerlendirilecektir. Bu çerçevede çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Doğu Sorunu Çerçevesinde Büyük Güçlerinin stratejileri genel bir biçimde değerlendirilecek ve Çanakkale Savaşları'nın sadece Birinci Dünya Savaşı'ndaki son dönem gelişmelerin değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesine değin dayanan çok uzun dönemli oluşumların bir sonucu olduğu ispatlanmaya çalışılacaktır. İkinci Bölümde ise, Çanakkale Savaşları farklı bir yaklaşımla, Uluslararası İlişkiler Disiplininde yer alan farklı teoriler kapsamında bir örnek olay olarak konudan sonra irdelenecektir. Bu irdeleme yapılırken, konu çoğulcu bir yaklaşım kullanılarak, birden fazla uluslar arası ilişkiler teorisi çerçevesinde ele alınarak işlenecektir.

Doğu Sorunu Çerçevesinde Büyük Güçlerin*** in Stratejilerinin

Genel Bir Değerlendirmesi

Orta Doğu sınırları, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar, Osmanlı Devleti'nin Asya ve Afrika'daki toprakları olarak tanımlanmaktadır. Çalışmamız içerisindeki temel eksenlerden biri olan Doğu Sorunu, bu sınırlar söz konusu dönemde en köklü problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Sorunun süregeldiği bölge ise, Mısır'dan başlayıp Türk Boğazları'na kadar bir hilal çizerek uzaması nedeniyle Verimli Hilal adı verilen coğrafyadır.

* Çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Birinci Dünya Savaşına Varan Gelişmeler İçerisinde Çanakkale Cephesinin Yeri" başlıklı yüksek lisans tezinin öz bir değerlendirmesidir.

** Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi

*** Çalışmamızda, "Büyük Güçler" den kastedilen, İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya-Macaristan'dır. Ancak Almanya ve İtalya da, ulusal birliklerini sağladıktan sonra bu gruba katılmışlardır.

Doğu Sorunu adı verilen, Osmanlı İmparatorluğu'nun Büyük Güçlerce parçalanma sorunsalının ortaya çıkışındaki temel sebep, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine girmesiyle birlikte gücünü kaybetmeye başlamasıdır. Bu oluşumla birlikte Büyük Güçler, 18. yüzyıl'dan itibaren Verimli Hilal bölgesine nüfuz etmek için her tür fırsatı değerlendirmeye başlamışlardır.

Söz konusu dönemle birlikte bölgede, Büyük Güçlerin çıkar çatışmalarının giderek artan bir şiddete sahip olduğu görülmektedir. Büyük Güçlerin çıkar çatışmalarında, tarafların bir araya gelip paylaşım temelli bir işbirliği oluşturamamaları, bu devletleri "oldu-bitti" politikalarına yöneltmiştir. Söz konusu politikalar da, herhangi bir devletin tek başına bölgeye hakim olmasına engel olmuştur. (Brown 1984) Tek başına hakim olmak bir yana, çıkarlar arasındaki dengeyi bozucu en ufak bir hareket dahi, doğrudan diğer tarafları harekete geçirmekte ve denge, dengeyi bozucu devletin sınırlandırılması pahasına sağlanmaktadır. Esas olarak bu dengeyi sağlayan unsur ise, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüdür. Bir başka deyişle, zayıf bir Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü bu güçler açısından, sadece bireysel çıkarları için bir kayıp veya kazanç konusu değil aynı zamanda, tümünün refahının dayandığı uluslar arası sistemin istikrarını sağlayan bir unsurdur. 19 yüzyılın başında, bu güçlerden hiçbirinin tek başına, Osmanlı Devleti'ni sona erdirecek kadar güçlü olmaması, ayrıca hiçbirinin de Osmanlı'ya karşı birleşmek istememesi de, yukarıda belirtilen neden yanında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün bir süre daha devam etmesine neden olmuştur. (Armajani 1970)

Doğu Sorunu'nun en can alıcı noktası, Osmanlı başkentinin de bulunduğu Verimli Hilal'in kuzey ucu yani Türk Boğazları'dır. Bu bölge üzerinde Büyük Güçlerin ulusal çıkarlarını en üst düzeyde tatmin edecek yeni bir rejim, Doğu Sorunu'nun topyekün çözümünde her zaman kilit bir role sahip olacaktır. Çanakkale Harekatı'na karar verilmesi de, her ne kadar 1914 sonbaharında, Birinci Dünya Savaşı'nın Batı cephesinde ortaya çıkan kilitlenmenin bir sonucu olarak görülse de, temelde bu gerçeğe dayanmaktadır.

Başka bir deyişle; Doğu Sorunu, Verimli Hilal bölgesinin paylaşımı ile ilgili bir sorun olarak görülse de, bu bölgedeki sorunların tümü bir zincir şeklinde Türk Boğazlarına dayanmaktadır. Boğazların ve İstanbul'un yönetimi konularında getirilecek herhangi yeni bir düzenleme Büyük Güçlerin, sorunu değerlendirme şeklini de değiştirecektir denilebilir.

Diğer yandan, Doğu Sorunu'nu tarafların mutlak kazançları anlamında ele alacak olursak, Osmanlı Devleti'nin egemenliği bölgede zayıfladıkça, bu kazançlar birbirine o kadar zıt bir hal almıştır ki, bir Büyük Gücün elde ettiği ayrıcalık, diğeri için doğrudan bir kayıp haline gelmektedir. Kaldı ki, Büyük Güçlerin Bölgedeki çıkarları birbirleriyle zıt oldukları kadar iç içedir de.

Ulusal birliklerini tamamlayan Almanya ve İtalya, ayrıca İngiltere tarafından, soruna taraf haline getirilmeye çalışılan Yunanistan, kendi çıkarları ile Doğu Sorunu'na dahil oldukça, Orta Doğu'daki durum daha da karmaşık bir hal alacaktır.

Bu çerçevede Çanakkale Harekatı, Osmanlı Devleti'ni sona erdirerek, başta Doğu Sorunu'nun her döneminde farklı boyutlarda ve sürekli artan bir öneme sahip olan Türk Boğazları olmak üzere, Osmanlı topraklarının paylaşımını hedeflemesi anlamında, Doğu Sorunu'nun çözümü konusundaki en önemli oluşumlardan biridir.

Daha önce de vurgulandığı gibi, Osmanlı üzerindeki paylaşım çabalarını körükleyen uluslar arası çıkarlar arasında bir uzlaşma kurulamamıştır. Bu nedenle Büyük güçlerden her biri sadece kendi çıkarını geliştirmeye çalışırken, ister istemez diğeriyle çelişir bir ortama sürüklenmiştir. Bu durumu çözmek için bir anlaşmaya da varamadıklarından, en azından, mümkün olduğunca uzun bir dönem bölgeden, gerekli ekonomik ve stratejik kazançları elde etme yoluna gitmişlerdir. Böyle bir politikanın uygulanabilmesi için de, Osmanlı gibi zayıf bir egemenin, bölgedeki varlığını sürdürmesi gerektiği açıktır. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti de 19. yüzyıl ile birlikte, Avrupa'daki değişen güç dengelerine ayak uyduramadığı için, zaten dış tehditlere karşı büyük ölçüde savunmasız kalmıştır. Ancak coğrafi yerleşimi, yani sahip olduğu coğrafyanın jeostratejik önemi, bu kadar yoğun dışsal tehdide rağmen, bir anda yıkılıp gitmesine de engel olmuştur. İşte bu durum, geçici de olsa Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğini, uygulaya geldiği "denge politikası" ile korumasını sağlamıştır. Bu politika kısaca Osmanlı yönetiminin, Büyük Güçlerin Orta Doğu konusundaki çelişen çıkarları arasında, dönemsel olarak kendisine müttefik olacak devlet veya devletler grubuyla ittifaka girmesini öngören, çok yönlü bir ilişkiler sistemi olarak tanımlanabilir. Denge politikası da temelde, Doğu Sorunu'nun en önemli ögesi olan Boğazlar eksenine dayanmaktadır ve bu nedenle, belli bir dönem Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü'nün korunmasında etkili olabilmıştır.

Yukarıda vurgulanan noktalara ek olarak Doğu Sorunu'nda, Büyük Güçler arasında sadece çıkar çatışmasının değil, ciddi bir güven krizinin yaşandığını da belirtmemiz gerekir. Bu güven krizini yaratan en önemli faktör, Rusya'nın Türk Boğazları konusundaki duyarlılığıdır. Rusya'nın kendisi için son derece hayati olan bu bölgeler için, eğer gereken tavizleri elde ederse, özellikle Üçlü İtilaf'ın (1907) kuruluşu sonrasında, karşı blokta bir güç ile bile ayrı bir anlaşmaya girebileceği şüphesi, İngiltere ve Fransa'nın Doğu Sorunu çerçevesindeki başlıca endişesi olmuştur. Hatta aynı endişe Birinci Dünya Savaşı'nda da giderilememiştir. Bu çerçevede, Çanakkale Cephesi her ne kadar görünürde Rusya'ya yardım amacıyla seçilmiş olsa bile, gerisinde Rusya'yı kontrol etme amacının bulunabileceğini de göz önüne almak gerekir.

1871 yılıyla birlikte, söz konusu bu şemaya (Fransa-Rusya-İngiltere arasındaki) Birinci Dünya Savaşı'na neden olan genel krizi tırmandıran en önemli aktörlerden biri olan Almanya da, ulusal birliğini sağladıktan sonra katılacaktır.

Almanya'nın uluslar arası arenada ve çok geçmeden sömürgecilik rekabetinde ortaya çıkışı ve bu çerçevede, özellikle II. Wilhelm yönetimiyle birlikte Osmanlı Devleti'ne yaklaşması, Büyük Güçlerin Osmanlı'ya ilişkin görüşlerini de değiştirmeye başlamıştır. (Kennedy 1981) Bu durum Osmanlı Devleti'nin; egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek için, dönemselsel olarak Büyük Güçlerin çelişen çıkarları arasında değişen ittifaklara girmesini öngören, çok yönlü bir ilişkiler sistemi olarak tanımlanabilecek; denge politikasının yön değiştirmesine neden olmuştur. Bunun en önemli sebebi, ulusal birliğini sağlayan Almanya'nın Avrupa'da mevcut ekonomik ve askeri rekabeti tırmandırmaya girişmesine bağlı olarak, karşısına aldığı İngiltere, Rusya ve Fransa'nın birbirleriyle yaptıkları ittifak anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar sonrasında Almanya ve sömürge rekabetinde yanına müttefik olarak aldığı Avusturya-Macaristan hariç, Büyük Güçler Osmanlı'ya olan desteklerini çekmiş ve dahası, Doğu Sorunu'nun çözümü için Osmanlı'nın parçalanmasını savunmaya başlamışlardır.

Almanya'nın sömürge yarışına girişi, ordu ve donanmasını ciddi ölçüde kuvvetlendirmesi, bu durumdan tedirgin olan Avrupa'nın diğer güçleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'yı da kendi aralarında birleşmeye itmiştir. Bu kutuplaşmada, özellikle İtilaf Güçlerinin kısa vadeli "güvenlik ikilemlerini" çözüme hedefinde olduklarını görüyoruz. İtilaf Güçleri'nin, kısa vadeli güvenlik çıkarları temelinde örgütlenişleri, Birinci Dünya Savaşı boyunca da ortak bir strateji güdememelerine de hatta, uzunca bir süre savaşın gidişatı ile genel bir strateji geliştirebilecekleri bir toplantı yapamamalarına sebep olmuştur.

Almanya'nın Orta Doğu ve Osmanlı Devleti'ne yaklaşmasında uyguladığı temel politika, Doğu Politikasıdır. Bu politikanın en somut ögesi ise Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi'dir. Proje görünüşte Osmanlı'yı ekonomik ve siyasal olarak bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Ancak, sadece Anadolu ile sınırlı kalmayıp, İngiliz ve Fransız etki bölgelerini de öngören birtakım hususlar içermesi; esas amacın Almanya'nın Orta Doğu'ya yerleşip bu bölgede etkin bir denetim kurabilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Boğazlar ve Orta Doğu'ya egemen bir Almanya ise, İtilaf Devletlerinin hiçbirinin planlarına uymamaktadır. Osmanlı'nın yıkılması öngörülürken, hiç beklenmeyen bir aktörün, hem de Almanya gibi karşı kutbun liderinin Osmanlı topraklarının paylaşım şemasına dahil olması, bu devletlerin Osmanlı hakkındaki tüm stratejilerini alt üst edecektir. Fakat her iki bloğun da henüz savaşa hazır olmamaları, birbirleri hakkındaki şüpheleri tırmandırmaktan çok, öncelikle Bağdat Demiryolu ve Orta Doğu'daki etki alanlarını saptamak için, aralarında anlaşmaya gitmelerine sebep olmuştur. Yalnız,

Almanya bu anlaşmalar yapılırken, mümkün olduğunca siyasal öğelerden kaçınarak, bölgede ekonomik çıkarlara sahip olmayan Rusya'yı dışlayabilmek için, daha çok ekonomik çıkarlar üzerinde durmuştur. Bölgede ekonomik çıkarlara sahip en önemli ülke, kapitülasyonlardan yararlanarak Osmanlı da çok ciddi yatırımlara girmiş olan Fransa'dır, öte yandan İngiltere'nin de Osmanlı topraklarında önemli yatırımları vardır. Fakat İngiltere'yi, bu çerçevede bölgedeki diğer devletlerden ayıran en temel husus, 1913 yılında Anglo-Persian Petrol şirketinin Mezopotamya ve İran'da tespit ettiği ve işlenmeye uygun 6 milyon tonluk bir petrol rezervi konusunda bilgi sahibi oluşudur. (Miller 1997)

Doğu Sorunu şeması içinde etki-tepki politikalarına yönelmiş olan Osmanlı İmparatorluğu kendisine yaklaşan Almanya'ya eğilim gösterirken, İtilaf Devletleriyle olan bağına da koparmamaya çalışmıştır. Ancak İtilaf Güçleriyle bağına koruyup, ittifak kurmaya çalışırken de, her seferinde kabul görmemiştir. Osmanlı'nın reddedilmesinin sebepleri içinde, sadece askeri ve ekonomik gücünün yetersizliğini değil, 1914 Haziranı'na yaklaşılırken Avrupa'nın genel durumunu da değerlendirmek gerekir. Bu dönemde Rusya, Boğazlar konusunda sürekli olarak farklı çıkış yolları aramaktadır. İngiltere'ye yaptığı baskılar dışında her an Osmanlı veya Almanya ile de gizli bir ittifaka girme eğilimi içerisindedir. Oysa ki, Avrupa'nın artık genel bir savaşa yaklaştığı dönemde Doğu Cephesi'nde oldukça büyük bir insan gücüne sahip Rusya'nın Üçlü İtilaf'tan ayrılması dengeleri ciddi bir biçimde bozacaktır. Dolayısıyla İngiltere, kontrollü bir biçimde Rusya'yı talepleri konusunda yatıştırma gayretindedir.

Rusya'nın kendi Bloğundan (yani Üçlü İtilaf'tan), Boğazlar üzerindeki emellerine karşı doğrudan ve sert bir tepki görmemesine rağmen, sürekli olarak kendisine müttefik bulma arayışı şu şekilde değerlendirilebilir; Rusya o dönemde yaşadığı sosyo-ekonomik sıkıntılardan dolayı sürekli güç kaybetmektedir ancak, topraklarında hayati çıkarları bulunduğu Osmanlı Devleti'nin parçalanma eşliğinde olduğu bir dönemde, bu paylaşımından mahrum kalmak da istememektedir. Osmanlı'nın yıkılması ertesinde oluşacak güç boşluğunu tek başına dolduramayacak, hatta böyle durumda oluşacak ani gelişmeleri dahi kontrol edemeyecek oluşu da onu, sürekli olarak başka bir müttefik arayışına yöneltmiştir.

Rusya'nın, Osmanlı topraklarının paylaşımından hedeflediği ana bölge, önce de altı çizildiği gibi, Boğazlardır. Rusya için, Boğazlar üzerinde Büyük Güçlerden herhangi birinin veya güçlü bir Osmanlı Devleti'nin egemenliği arasında, her iki durumda da yönetimin de etkin olmayacağı için, pek de bir fark yoktur. Öyleyse Rusya için temel hedef, Osmanlı'nın güçlenmesinin veya Osmanlı'nın yıkılıp oluşacak güç boşluğunun kendisi dışındaki Büyük güçlerle doldurulmasının engellenmesidir.

Boğazlar söz konusu olduğunda, Rusya'nın Üçlü İtilaf içerisinde yaptığı anlaşmalar dahi geri plana itilebilmektedir. Zaten İtilaf Güçlerinin birbirleriyle yapmış oldukları ve Üçlü İtilafı kuran anlaşmalar, salt askeri temelli değildir. Salt askeri temelli olsa dahi, İngiltere ve Fransa'nın Rusya ile iletişim kanalları Osmanlı'nın savaşa girmesi durumunda kapanacaktır. Öte yandan İngiltere'nin kıtadaki muharebelere yardımda bulunacak düzeyde geniş kara kuvvetleri bulunmamaktadır. Fransa da zaten savaş başladığında Almanya ile uğraşacaktır. Yani bir bakıma Rusya'nın, müttefiklerinin askeri güçlerine güvenmemekte haklı olduğunu belirtilebilir. Rusya, müttefiklerinden yardım alamadığı takdirde, Doğu Cephesine sıkışacaktır ve bu durumda tek çıkış yolu Boğazlar olacaktır ki, Rusya hiçbir Büyük Güç ile bu bölgeyi paylaşma niyetinde değildir. Rusya için en iyi koşulda, eğer Boğazlar Almanya'nın elinde kalmazsa, kendisine yardım için İngiltere ve Fransa buraya yerleşecektir. Bu durum da Rus tezine aykırıdır. Dolayısıyla, Rusya savaştan önce Boğazları kendi kontrolüne alıp, savaş süresince veya savaş sonunda kendisini, Boğazlar konusunda kurulacak yeni rejimin dışında bırakacak bir fiili durum ile karşılaşmak istememektedir. Savaş sırasında müttefiklerinden gereken yardımların geçişi için taşıdığı önemin dışında Türk Boğazları Rusya için, Ukrayna'daki endüstrileşme ve Baku'deki petrol endüstrisi için ciddi bir öneme sahiptir. Endüstrileşme için başta Fransa'dan olmak üzere almış olduğu yabancı borçları azaltarak dış ticaret dengesini kurması gerekmektedir bu amaçla ihracat yolunun yani Boğazların sürekli açık olması gerekmektedir. Ayrıca, Osmanlı devletinin endüstrileşme sonrasında zayıf olarak bölgede olmalı ve Rusya için bir pazar teşkil etmelidir.

Kısacası, Rusya ile İtilaf devletleri arasında Boğazlar ekseninde sürekli ve önemli bir güven krizi vardır. Rusya bu bölge için İngiltere ve Fransa'ya güvenmezken, İngiltere ve Fransa da bu konuda Rusya'nın, ani ve tepkisel adımlar atabileceğinden veya kendisine verilecek tavizler karşılığında savaştan çekilebileceğinden hatta, Almanya ile ayrı bir ittifak anlaşması veya saldırmazlık paktına girebileceğinden endişe duymaktadır. Rusya'nın ciddi bir iktisadi bunalım içinde oluşu ve endüstrisi gelişmiş Almanya'nın, Osmanlı ile de müttefik olmasından dolayı Rusya'ya İngiltere'den daha etkin ve çabuk bir şekilde yardımda bulunabilecektir. Bu şüphenin savaş boyunca giderilemediğini görüyoruz ve bu nedendir ki, Rusya'nın İtilaf Devletlerine tam olarak entegre olmadığını bile belirtilebilir.

Doğu Sorunu çerçevesinde Rusya'nın İtilaf Güçleri'ne olan güvensizliğinin Türk Boğazlarıyla sınırlı olduğu söylenemez. İngiltere'nin çıkarları İran'ı, Doğu Akdeniz'i ve tüm Mezopotamya'yı içine aldığından ve Türk Boğazları da Rusya'nın bu bölgeye doğrudan çıkışını sağladığından, hem Rusya hem de İngiltere için özel bir önem taşımaktadır. Ancak İngiltere'nin bu çerçevede tek önem verdiği bölge, Türk Boğazlarıdır, demek doğru olmayacaktır. Kısacası İngiliz

yönetimi, Rusya'nın söz konusu bölgeye inmesine neden olacak her türlü güzergaha tepkiseldir. Bu güzergah ister İran üzerinden isterse Afganistan üzerinden olsun İngiltere doğrudan karşı çıkacaktır.

Çanakkale Savaşları'nın bir örnek olay olarak Uluslararası İlişkiler Teorileri Açısından Değerlendirilmesi

Çanakkale Savaşları da Verimli Hilal'in en sorunlu kesimi olan Türk Boğazlarını hedefleyen bir cephede yapılmıştır. Bu duruma ek olarak dönemin hemen hemen tüm Büyük Güçleri bu cephenin kapsadığı uluslar arası su yolu üzerinde hayati sayılabilecek ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlara sahiptir Verimli Hilal bölgesinin, Uluslar arası ilişkiler teorisyeni Mackinder'in de belirttiği gibi, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin stratejik merkez alanı (heartland) oluşu (Mackinder 1904), yani bu coğrafyaya sahip olan devletin dünya güç dengesi içerisinde başat bir rol oynayabilme potansiyeli, bu Büyük Güçlerden herhangi birinin bu bölgeye tek başına sahip olmasını başından beri engellemiştir. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı öncesi Büyük Güçler arasındaki dengede en önemli unsur, "Verimli Hilal'in paylaşımıdır" denilebilir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu güçler, söz konusu bölgede kurulacak rejim konusunda bir fikir birliğine varamamışlardır. Bu durum Verimli Hilal üzerinde oynanan oyunu, bir "zero-sum game" haline getirmiştir. Yani taraflardan birinin kazancı doğrudan diğerinin kaybı olmaktadır. Bu oluşum, güç dengesi mekanizmasının işlemlerini sağlayacak faktörlerin ortadan kalkmasının doğrudan bir sonucudur. Bunlar Henry Kissinger'in de vurgulamış olduğu, 3 başlık altında toplanabilir (Kissinger 1994) İlk olarak, her devlet başka bir devletle ittifak yapmak için kendisini serbest hissetmelidir, ancak bu durumun 1890'da Bismarck görevden alınca kadar devam ettiği görülür. Bundan sonra Büyük Güçlerin kurmuş olduğu koalisyonlar o kadar katı bir hal alırlar ki, hangi amaç için bir araya geldiklerini dahi unuturlar. İkinci koşul değişmez ittifakların varlığına rağmen, dengeyi sağlayan gücün, bu ittifakların hiçbirinin üstünlük elde edememesini sağlamasıdır. 1907'de Üçlü İtilaf kuruluncaya kadar İngiltere'nin oynadığı rol budur, fakat Almanya'nın sivrilmesine engel olamamıştır. Üçüncü koşul ise, ittifaklar arasında dengeleyici bir gücün olmaması durumunda, bir sorun çıktığında ittifak siteminin sağlayacağı esneklikle ya taviz verilerek ya da, ittifaklarda değişiklik yapılarak dengenin korunmasıdır. Bu şartlar ortadan kalkarsa, diplomasi katılaşır ve belli konularda, burada Türk Boğazları örneğinde görüldüğü gibi, seçenekler ve diplomatik yöntemler sınırlanır. Osmanlı'nın İtilaf Devletlerine ittifak anlaşması için yapmış olduğu başvuruların reddedilmesinin temel sebebi de budur. Osmanlı başvurularında devamlı olarak Boğazlar konusunda bir garantiyi ön koşul olarak sunmaktadır. Oysaki Boğazlar konusunda verilecek olan garantiler

aynı zamanda, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün de korunması demek olduğundan, Büyük Güçler açısından Doğu Sorunu'nun çözülmesine engel teşkil etmektedir. Oysa ki, İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'na girerlerken Doğu Sorunu'na bir son vermeyi yani Osmanlı'yı sona erdirmeyi hedeflemişlerdir. Bu da Goeben ve Breslau savaş gemileri, Rus limanlarını bombalamasa da Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na gireceğini göstermesi açısından önemlidir. Goeben ve Breslau olayından önce, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile diplomatik bağları zaten oldukça gevşemiştir. Öte yandan, 2 Ağustos 1914'te, Osmanlı Devleti Almanya ile ittifak anlaşması imzalamıştır. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'ni parçalamayı düşünen İtilaf Güçlerinden tamamıyla uzaklaşmıştır. Kısacası, Goeben ve Breslau savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'na girmesinden öncesinde dahi, Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi için diplomatik bir altyapı oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girişini, Mikrokosmik Çatışma Teorilerine göre değerlendirecek olursak; 17. yüzyılın sonundan itibaren sürekli olarak Büyük Güçlerin baskılarına ve tehditlerine maruz kalan Osmanlı Devleti, Almanya ile ittifak kurmasıyla bu tehdidin en yüksek haliyle karşı karşıya kalmıştır. Çatışma teorilerinde de vurgulandığı üzere, bir toplumun organize olmuş bir güç birliğine karşı mücadeleye girişebilmesi için, öncelikle organize olmuş birlikten gelen tehdidin artık en ciddi boyutuna ulaşmış diğer yandan da mücadele girecek olan toplumun bu mücadele için gereken hazırlıklılığa sahip olması gerekmektedir. (Mc Neil 1965) Büyük Güçlerin artık açıkça Osmanlı Devleti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü sona erdirmeye niyetinde olmaları ve Osmanlı Devleti'nin Ağustos ayında Almanya ile sonuçlandırmış olduğu ittifak anlaşması, yukarıda sayılan iki koşulun da sağlandığını göstermektedir. Böyle bir durumda, toplum siyasi, ideolojik, ekonomik, sosyo-kültürel yapısına yönelen tehditleri ortadan kaldırmak için, öncesinden daha saldırgan ve hevesli olabilir. Osmanlı Devleti'nin savaşa girer girmez, Sarıkamış operasyonunda çok kayıp vermesine rağmen, Rusya üzerine düzenlediği operasyona devam etmesi ve Çanakkale Cephesi'nde göstermiş olduğu kararlılık, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Realist teorisyenlerin devletler arası ilişkiler genel şeması için ortaya koydukları gibi, Doğu Sorunu ve Birinci Dünya Savaşı içerisinde yapılmış olan ittifaklar kaygandır ve bunlar içerisinde devletler, büyük ölçüde mutlak çıkarları çerçevesinde hareket ederler. Ulusal güvenlik sorunları devletlerin gündemlerinin en temel konusudur. Bu nedenle dış politika yapım sürecindeki bir rasyonel karar alıcı öncelikle güvenliğini arttırmayı hedeflemelidir. Ancak bunu yaparken hiçbir zaman bir tek devlete veya devletler grubuna güvenmemelidir, çünkü uluslararası ilişkilerde her zaman "aldatma" sorunsalı vardır oysa ki buna karşı cezalandırmada bulunacak bir uluslararası otorite yoktur. Bu sebeplerden dolayı devletler, uluslararası arenada sadece kendi kabiliyetlerine güvenebilirler. Bu kavram kendi kendine yardım olarak belirtilebilecek "self-help"tir. Bu durumu en açık olarak

İngiliz, Rus ve Fransız ilişkilerinde görmekteyiz. Üçlü İtilafın kuruluşuna kadar, hatta Birinci Dünya Savaşı içerisinde bile bu güçler arasında tam bir güvenin olmadığını ve her birinin, devamlı olarak aldatılma tehlikesine karşı hazırlıklı davranmaya çalıştığını görüyoruz. Bu durum için şöyle bir saptama yapmak uygun olacaktır, Birinci Dünya Savaşı için savunma amaçlı kurulan ittifaklar, tarafları, kaçınılmaz yükümlülükler altına sokmuştur. Bu durum özellikle İtilaf Bloğu için geçerlidir. Çıkarlar kesin olarak belirlenmediği için taraflar esnek davranmış ve ittifaklara bel bağlamamaya çalışmışlardır. Siyasi karar alıcıların da, savaş boyunca büyük ölçüde askeri karar alıcıların etkisi altında kalmaları, bu esnekliğe fazla izin vermediği için ittifaklar devam etmiştir. Savaşın başında blokların ortaklaşa kararlaştırdıkları ve çok yakın görülen hedeflerin gittikçe uzaklaşmaları ise tarafların ittifaklardan kopmamalarına sebep olmuştur.

Fransa, İngiltere'ye topyekün bir kıta savaşına girmeyeceği inancıyla güvenmezken; İngiltere ile birlikte Rusya'nın Boğazlar konusunda Almanya veya Osmanlı ile ayrı bir anlaşma yapabilmesi tehlikesine karşı Rusya'dan kuşkulmaktadır. Özellikle de savaş öncesi dönemlerde kurulan ittifaklarda çıkarları yeterince tatmin edilmemiş tarafların, karşı kutba kayabilme ihtimali mevcuttur. İngiltere'nin, Rusya'nın Almanya ile ittifak yapabilme ihtimalini ve Rusya'nın da İngiltere ve Fransa'nın kendisinden ayrılabilceğini düşünmelerinin sebebi budur. Uluslar arası entegrasyon teorileri bu durumu ittifakların istikrarsızlığı olarak nitelendirirler. Bu anlamda, George F. Liska ve William Riker'e göre, bir ittifak modelini sona erdirecek en önemli oluşum, taraflardan birinin karşı blokta biriyle ayrı bir anlaşmaya girmesidir ki (Liska 1962 ve Riker 1962), bu teoriye göre bakıldığında Rusya'nın Almanya veya Osmanlı Devleti ile anlaşma yapması Üçlü İtilaf'ı sona erdirebilecektir.

Yukarıda belirttiklerimizin ötesinde, Doğu Sorunu çerçevesinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki ilişki, Sistem Teorisyenlerinden Morton A. Kaplan'ın ortaya koyduğu birimlerin davranış şekilleri şemasına da uymaktadır. (Kaplan 1968) Taraflardan her biri savaşmak yerine birbirleriyle anlaşma yolunu seçmekte, ancak bu sırada bireysel güçlerini arttırmaktadır. Diğer bir yönü, bu anlaşma sistemi, taraflardan herhangi birinin veya yeni bir aktörün, ki bizim çalışmamızda bu aktör Almanya'dır, sisteme egemen olmasını engellemeyi hedefler. Son olarak, anlaşmanın tarafları yenilgiye uğramış veya zayıf olan aktörlerin, burada Osmanlı Devleti, sistem içinde varlığını sürdürmesine izin vermektedirler.

Almanya'nın coğrafi olarak Rusya ve Fransa ile çevrilmiş olmasının sonucu militarizminin körüklenmiş olması, Boğazlar üzerindeki İngiliz-Rus çatışması, Balkanlarda Avusturya-Rusya çekişmesi, İngiltere'nin Hindistan yolunun güvenliğini sağlama çabası ve Fransa'nın Yakın Doğu'daki çıkarlarının yarattığı sorunlar diplomatik yöntemlerin çözebileceğinin çok ötesine geçmişti ve

bu durum da, Avrupa Güç Dengesini kökten değiştirecek ve Osmanlı Devleti'nin sonunu getirecek olan Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine sebep olmuştur.

Burada Doğu Sorunu'na tekrar dönecek olursak, Orta Doğu'da oynanan oyunun uluslararası ilişkilerde işbirliği teorilerindeki belli unsurlara uyduğunu da belirtmek gerekir. Söz konusu teorilerin yan ödemeler (side payments) başlığında geçtiği gibi eğer bir işbirliği şemasına katılacak olan aktörlerin sayısı artarsa, o işbirliğini oluşturmak için çok daha fazla seçenek oluşur. Ancak Boğazlar sorununda görüldüğü gibi, eğer aktörlerin çıkarları birbirleriyle çelişiyorsa, işbirliği şemasını kurmak gittikçe zorlaşır.

1807'de Napolyon, Tilsit'te Rusya'ya Türk Boğazlarından serbest geçiş hakkını tanımamıştır. Kırım Savaşı'nda Rusya'ya karşı birleşen İngiltere ve Fransa da Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesini engellemişlerdir. 20. yüzyılda ise Hitler Sovyetler Birliği'nin Boğazlar bölgesi ve İran Körfezi'ndeki, "meşru çıkarları" dediği hakları reddetmiştir. 1947'de Truman Doktrini ve Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO)'nün kuruluşu da bu bölgedeki devletleri Sovyet yayılmacılığına karşı korumak içindir. Sadece bir defa, Çanakkale Savaşları sırasında, 1915 tarihli Londra Anlaşması'nda, Avrupa Devletleri, Boğazlar bölgesini Rusya'ya bırakmışlardır. Bu da, Osmanlı Devleti'ni, Rusya'nın aktif olmadığı bir hareket ile yenilgiye uğratarak ve Osmanlı topraklarında yapılacak paylaşımları Rusya olmadan yapabilmek için bir manevra izlenimi vermektedir.

Çanakkale Savaşları, uluslar arası ilişkilerdeki bir başka gerçeği göstermesi açısından da önemlidir. Uluslararası arenada daimi dostluklar ve düşmanlıklar yoktur. Süveyş Kanalı'nın açılışına, hatta Üçlü İtilaf'ın kuruluşuna kadar İngiltere ile Rusya Boğazlar üzerinde çekişmekteydiler, ancak Birinci Dünya Savaşı konjonktürel gelişmeleri onları, Mart 1915'e taşıdı ve İngiltere, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki taleplerini kabul etti.

Elbette, Çanakkale Savaşlarını, Birinci Dünya Savaşı'ndan soyutlayarak değerlendirmek de doğru olmayacaktır. Bu savaşlar, Birinci Dünya Savaşı'nın kaderini belirleyen en önemli cephelerden birini de oluşturur. Ayrıca bu cephe, Osmanlı'nın başkentine yakın oluşu ve bu nedenle kaybı sonucunda tüm ülkenin elden gitmesi şeklinde bir tehlikeyi barındırdığı için olsa gerek Osmanlı'nın en başarılı olduğu cepheidir.

Önceden de belirtildiği gibi, Çanakkale Cephesi'nin diğer alternatifler arasından tercih edilmesindeki en önemli sebep, İtilaf Devletleri için çok sayıda fırsatı bir arada getirmesidir. Bir taraftan Rusya'ya yardım edilecekken diğer taraftan Osmanlı sona erdirilecek ve Almanya'nın Doğu'daki müttefiki ortadan kaldırılacaktır. Bu şekilde Doğu Sorununun da çözüleceğine inanılmaktadır. Almanya Osmanlı'nın parçalanmasıyla Doğu'da Rus desteğiyle birlikte sıkıştırılacak ve

savaş böylece sona erecektir. Ancak 1915 yılında İngiltere ve Fransa'nın ekonomik ve askeri durumları değerlendirilecek olursa, her ikisinin de Rusya'yı içinde bulunduğu dar boğazdan çıkarabilecek malzemeye sahip olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, o dönemin lojistik imkanlarını da göz önüne alacak olursak, Osmanlı Devleti yıkılmış olsa da Fransız ve İngiliz Orduları, İstanbul'dan Flanderlere uzayan bir rotayı kat edecek hıza ve yeterli sayıda birliğe sahip değildir. Bu kadar uzun bir cephe boyunca kaybedilecek asker miktarını bir kenara bırakalım, İngiltere Çanakkale Cephesi'ne bile ilk başta kara ordusu göndermeyi reddetmiş sadece bir deniz operasyonu ile saldırılmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla ne İngiltere'nin, ne de yine Çanakkale cephesine asker gönderilmesine baştan beri karşı çıkmış Fransa'nın, Doğu'da daha fazla asker kaybına tahammülleri yoktur. Çanakkale Cephesinde başarısız olunca, Selanik'e, yani Almanya üzerine yürüyebilmek için daha rahat hazırlanılıp hareket düzenlenebilecek bir yere çıkarma yapılmasına karşılık bu plan başarısız olmuştur. Bütün bunlar göz önüne alındığında Çanakkale Cephesi'nin savaştaki kilitlenmeyi çözmekten çok, yani Osmanlı'yı sona erdirmek ve Rusya'ya gereken yardımı sağlamaktan çok, İngiltere'nin yerleşerek savaştan sonra Orta Doğu'daki gelişmeleri kontrol edebileceği bir üs veya Osmanlı'nın savaş sonunda yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkabilecek güç boşluğunu doldurulması sırasında kendi çıkarları gereğince idare edebileceği bir merkez olarak düşünüldüğü akla gelmektedir.

Bu plan çerçevesinde İngiltere, Rusya'yı talepleri konusunda yatıştırma gayretindedir. Yalnız bunu yaparken de sürekli olarak, Rusya'yı ileride Boğazlarda kendi kontrolü altında bırakacak bir düzenleme peşindedir. Bunu Çanakkale cephesi'nin coğrafyası ve cephenin açıldığı tarihi değerlendirdiğimizde görebilmekteyiz. Eğer savaş sonunda İstanbul'un yönetiminde Rusya etkin olursa, İngiltere, Çanakkale Bölgesi'ndeki varlığıyla Boğaz geçişlerinde söz sahibi olmaya devam edecektir. Cephe'nin açıldığı tarihte ise Rusya bölgeye asker sevk edemeyecek durumdadır. Yalnız, İngiltere'nin savaş sonrasında da, Rusya'nın İstanbul'a hakim olmasını engellemeye çalıştığı genel kanısını ortaya konulabilir, çünkü Çanakkale'de açılacak bir cepheye mümkün olduğunca fazla sayıda aktörü, Yunanistan ve Japonya gibi, dahil etmeye çalışmıştır. Bunun sebebi, Japonya ve Yunanistan'ın göndereceği kuvvetlerle, Rusya'nın Çanakkale Cephesi'nde kilit bir askeri pozisyon elde etmesi güçleşecektir. (Tuncoku 2002) Bu şekilde, Mart 1915 Antlaşmasına rağmen İstanbul, Rus yönetimine bırakılmayacaktır. Rusya yerine İstanbul yönetiminde, İngiltere'ye çok daha yakın olan Yunanistan'ın bölgede savaş sırasında savaş sonrasında da, etkin olması sağlanacaktır.

Rusya bu durumun farkında olduğundan Türk Boğazları konusundaki taleplerini, geri çekmemiştir. Rusya denizlere açılmanın kendi dış politikası için bu derece önemli oluşunu Uluslar arası İlişkiler Teorilerinden coğrafi faktörlerin güç ile olan ilişkisini inceleyen Alfred Thayer Mahan'ın da belirttiği gibi bir devletin

ulusal gücünü maksimize edebilmek için deniz gücünü artırması gerektiği teorisinden hareketle açıklanabilir. (Mahan 1897) Mahan'a göre ulusal güç, coğrafi hareketlilikle paraleldir. Yani bir devlet denizlere hakim olduğu sürece coğrafi hareketliliğe, kara güçlerinden daha fazla sahip olacaktır. Rusya'nın denizlere hakim olması durumunda, zaten ciddi bir kara gücüne sahip olmasında dolayı Büyük Güçler içerisinde ilk sırayı alması muhtemeldir. Rusya'yı bu güce kavuşturacak olan da şüphesiz Türk boğazlarıdır.

Rusya'nın sıcak denizlere açılma politikasının Rus yönetimi için ne derece önemli olduğunu anlayan İngiltere, sadece Verimli Hilal Bölgesi'nin kuzey ucunu değil, güney ucunu da benzer şekilde doğrudan kendinin veya ulusal çıkarına yakın politikalar güden devletlerin etkisine sokmak istemeye yönelmiştir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın konjonktürü İngiltere'yi, Mart 1915 yapılan anlaşma ile Rusya'nın Türk Boğazları üzerindeki taleplerini kağıt üzerinde de olsa kabul etmesine neden olmuştur. Bu nedenle, Rusya'nın genişleyebileceği ve İngiltere'nin imparatorluk yolunu tehdit edebileceği bölge olan Doğu Akdeniz'i kontrolünde tutabilmek için Arap yerel liderlerle, Mekke Şerifi Hüseyin gibi, yakın ilişkiler kurmuş, Arap Bağımsızlık hareketini desteklemiş, 1914'te Kıbrıs'ı ilhak etmiştir. Hatta İsrail Devleti'nin kuruluşunda bir dönüm noktası olan 1917 Balfour Bildirgesi'nde dahi söz konusu bölgenin kontrolünü elde tutma hedefinin bulunduğu belirtilebilir.

Çanakkale Cephesi'nin açılması ve sadece deniz operasyonunun yapılması karar verilmesine, karar alma teorileri çerçevesinde baktığımızda başka bir yön karşımıza çıkmaktadır. (Dougherty ve Pfaltzgraff 1971) Bu durum karar alma esnasında, karar alıcıların içinde buldukları örgütsel veya kurumsal yapının karar almadaki önemidir. Bu yapı karar alıcıları ciddi bir biçimde kısıtlayabilir ve eğer karar bir grup tarafından verilecekse, grup içindeki belli kişi veya kişilerin alınacak kararı etkileyebilmelerini sınırlandırabilir. İngiliz Savaş Konseyi üyelerinden Sir John Fisher'in, Çanakkale Boğazı'na yapılacak operasyonun sadece deniz kuvvetleriyle yapılması durumunda başarısız olacağını vurgulamasına rağmen, yukarıda belirtildiği gibi İngiltere'nin buraya kara kuvveti göndermesinin çok zor olması nedeniyle, Fisher'in bu fikri dikkate alınmamıştır. Yani kurumsal yapı karar alıcıların bir kısmını karar alma sürecinden dışlayabilir. Bir başka deyişle, örgütsel veya kurumsal yapı, belli kişi veya grupları karar alma sürecinden dışlayarak, kendi "karar birimi"ni oluşturabilmektedir.

Öte yandan, Çanakkale Cephesi'nin açılmasına karar verilmesi Realist teoriye göre de değerlendirilebilecek bir durumdur. Realist teorisyenlerden Robert Straus Hupé'nin de belirtmiş olduğu gibi, yönetici elitler içinden bir bireyin güç arayışı ve hırsı tüm toplumu saldırgan bir hale getirebilir. (Hupé 1956) Özellikle de dış politika yapım sürecinde karar alıcılardan bir kısmının bu bireye uyum sağlaması alternatiflerin dikkatlice etüt edilmesine engel olabilmektedir. Çanakkale

Cephesi'nin açılmasına karar verilmesi ve ilk operasyonun sadece deniz hareketiyle gerçekleştirilmesi konusunda İngiliz Birinci Deniz Lordu Winston Churchill'in, İngiliz Savaş Kabinesi'ndeki etkinliği bu duruma bir örnektir.

Sonuç

Çanakkale Savaşları, Doğu Sorunu'nun çözümünü amaçlayan Büyük güçlerin, Çanakkale Boğazı'nda kilitlenişlerinin sembolüdür. Her ne kadar bu savaşların sebepleri Birinci Dünya Savaşı'nda Batı cephesinin kilitlenişi gibi görünse de, kökleri Verimli Hilal bölgesinin paylaşımının ilk kez hedeflendiği 19. yüzyıl'a kadar uzanır.

Büyük Güçlerinin Doğu sorunu üzerindeki politikaları ele alındığında Çanakkale Cephесinin hedeflediği bölge olan Türk Boğazları anlamında, söz konusu politikaların olağan bir sonucu olduğu öne çıkmaktadır.

Orta Doğu'ya "oldu-bitti" politikalarıyla getirilmeye çalışılan çözümler bölgede siyasal ve ekonomik hedeflere sahip olanlarca hep kendi çıkarlarına zarar verecek boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Bu nedenle söz konusu taraflar arası ilişkiler, fırsatçılık (opportunism) temelinde örgütlenmiştir. Büyük Güçler, Osmanlı'ya emperyalist bir çerçeve içerisinde, barışçıl bir biçimde nüfuz etmeye çalışmışlarsa da, yapılsaldan öte sadece pratik bir takım sonuçlar elde edebilmişlerdir. Hiçbir Büyük Güç, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini tam bir emperyalist temele oturtmadığı gibi kalıcı etki bölgeleri de kuramamıştır. Bu nedenle, Verimli Hilal bölgesinin paylaşılması konusunda taraflar birbirlerinin çıkarlarına ancak, Sykes-Picot Anlaşması ile başlayan gizli anlaşmalar yoluyla rıza göstermişlerdir.

İtilaf Devletleri, Verimli Hilal üzerinde düğümlenmiş çok sayıda çıkar olduğu için, Osmanlı'nın kolaylıkla etki alanlarına ayrılmayacağını fark etmişlerdir. Bu nedenle de, Doğu Sorunu'nu çözmek için öncelikle Osmanlı'yı parçalamaya yönelmişlerdir. Çanakkale Savaşları, bu amaca hizmet etmek için çıkmıştır. Kısacası, Çanakkale Cephесinin sadece Birinci Dünya Savaşı'nda Batı Cephесinde yaşanan kilitlenmeyi çözmek için açılan bir cephe olduğu belirtmek eksik bir ifade olacaktır.

Çanakkale Cephesi'nin açılma kararı, Doğu Sorunu üzerinde süregelen güç dengesini sona erdirmeyi de hedefleyen bir stratejidir. Çanakkale Cephesi'nin açılışına kadarki sürede Doğu Sorunu değerlendirilirse, güç dengesi ilkelerinin hemen hemen tümünün uygulandığı görülebilir: toprak tavizleri, ittifaklar, etki alanlarının belirlenmesi, müdahaleler, diplomatik pazarlıklar, anlaşmalar ve nihayetinde, Çanakkale Savaşları ile "savaş". Çanakkale Cephesi'nin açılışına kadar, Doğu Sorunu konusunda başta İngiltere olmak üzere tüm Büyük Güçler güç dengesini korumaya çalışmışlardır. Ancak karşı bloğun lideri Almanya'nın da bu

şemaya katılmasıyla kullanılacak taktikler tükenmiş ve sonuçta yeniden dengeyi sağlayabilmek için savaşa karar verilmiştir.

Çanakkale Savaşları'na yol açan gelişmelerin birden fazla uluslar arası ilişkiler teorisi çerçevesinde değerlendirilmesi ise çalışmamızın ikinci bölümünde uyguladığımız çoğulcu yaklaşımın bir sonucudur. Bu yaklaşımın tercih edilmesindeki en önemli sebep sosyal bilimlerdeki oluşumların tek bir teoremle değerlendirilmesinin eksik bir takım sonuçlara sebebiyet verebileceğidir. Bu nedenle, Çanakkale Savaşları'na sebep olan faktörler ve söz konusu süreç boyunca meydana gelen önemli dönüm noktaları güç dengesi, realizm, sistem teorisi, mikrokosmik çatışma teorileri ve jeopolitik çerçevesinde ele alınarak irdelenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- ARMAJANI, Yahya.** 1970. Middle East Past and Present. Prentice Hall Inc. New Jersey
- BAYUR Y. H.** 1983. Türk İnkılabı Tarihi. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara
- BROWN, Carl L.** 1984. International Politics and the Middle East..Princeton University Press. New York
- ÇETİNER, Selahattin.** 1999. Çanakkale Savaşı Üzerine Bir İnceleme. Harp Akademileri Basımevi. İstanbul
- DOUGHERTY E. D., PFALTZGRAFF R. L.** 1971. Contending Theories of International Relations J.B. Lippincott Company. New York
- GÖRGÜLÜ, İ. Çalışlar İ.** 1997, On Yıllık Savaşın Günlüğü. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul
- HUPÉ, Robert Strausz.** 1956 Power and Community. Frederick A. Preager. New York
- KAPLAN, Morton A.** 1968.New Approaches to International Relations. St. Martin's Pres. New York
- KARAL, E. Z.** 1996. Osmanlı Tarihi, 9. cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara
- KENNEDY, Paul** 1981. The Realities Behind Diplomacy London. George Allen Unwin. London
- KISSINGER, Henry** 1994. Diplomasi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul
- LISKA, George F.** 1962. Nations in Alliance: The Limits of Interdependence. Johns Hopkins Pres. Baltimore
- MACKINDER, Halford.** The Geographical Pivot of History. Geographical Journal, XXIII
- MAHAN, Alfred Thayer.** 1897. The Influence of Seapower upon History, 1660-1783. Little Brown and Company. Boston
- Mc NEIL, Elton B.** 1965. The Nature of Human Conflict.Prentice Hall. Englewood Cliffs

- MILLER, Geoffrey** 1997. Straits: British Policy Towards the Ottoman Empire and the Origins of Dardanelles Campaign. University of Hull Press. Hull
- RIKER, William H.** 1962. The Theory of Political Coalitions. Yale University Pres. New Haven
- TUNCOKU, A. Mete.** 2002. Çanakkale 1915: Buzdağının Altı. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara
- TUNCOKU, A. M., TAŞKIRAN C.** 2000. Çanakkale, Churchill ve Anzaklar. Genel Kurmay Basım Evi. Ankara

EVALUATION OF THE GALLIPOLI CAMPAIGN IN TERMS OF THE DEVELOPMENTS LEADING TO THE OUTBREAK OF THE FIRST WORLD WAR ACCORDING TO INTERNATIONAL RELATIONS THEORIES

In our study, the factors that led to the opening of the Gallipoli front are evaluated under the framework of International Relations Theories and in connection with the Eastern Question. Specifically, the international factors paving the way for the dissolution of the Ottoman Empire have been taken into consideration. The aim of the study is to underline that the Gallipoli Campaign was not only a consequence of the events in the First World War, but rather an inevitable result of the long-term events that led to the dissolution of the Ottoman Empire. Also, it is intended to evaluate the events that led to the opening of the Gallipoli front under different International Relations Theories based on the fact that occasions in social sciences cannot be evaluated with only a single theorem. That is why, while examining the Gallipoli Campaign, we have used a pluralistic approach.

The Gallipoli Campaign symbolizes the deadlock reached in the Eastern Question over the two straits, the Bosphorus and Dardanelles (hereafter referred to as the "Straits"). Even though the motive that led to the opening of the Gallipoli front seemed to be stalemate in Flanders, in fact the roots of the Gallipoli Campaign can be traced back to the first plans for the dissolution of the Fertile Crescent in the 19th century.

For the very reason that the Fertile Crescent was accepted as the strategic central area "heartland" (as stated by the International Relations theoretician Mackinder) of that era, none of the Great Powers achieved an absolute sovereignty over this region and the outstanding factor in the balance between the Great Powers was partition of the Fertile Crescent. The main cause behind the fact that Russia usually found a Great Power opposing her policies in this area was the significance of the region in the power politics of nearly all the Great Powers.

Virtually all the Great Powers of the era had vital economic, political, and military interests in the status of this international waterway. The situation hindered the formation of a consensus among the Great Powers for a permanent regime governing the Straits. One of the main reasons was that the diplomacy game played in the Fertile Crescent was literally a zero-sum game. The motive behind this was that the factors influencing the balance of power mechanism between the Great

Powers were no longer effective. These factors can be stated under three headings, as cited by Henry Kissinger.

First of all, states in the arena felt themselves free to enter into alliances with other states or groups of states, which meant that alliances had to be flexible. This situation continued until Bismarck was removed from the post of Chancellor by the Kaiser in 1890 when the coalitions between the powers became so rigid that the participants of the alliances forgot the actual aim of the coalition that had led them to form it.

The second factor was that there had to be a power that maintained the balance and ensured that none of the alliances had the edge over the others. This was the role of Britain until the formation of the Triple Entente in 1907. However, Britain was not able to prevent Germany coming into prominence.

The third element is that, if no balancing power existed between the alliances and a problem arose, it could be solved by the flexibility provided by the system itself or by giving concessions or even by changing the dynamics of the alliances. Thus, the balance could be maintained. If these conditions ceased to exist, diplomacy became shackled and, on some occasions, as in the Straits Question, alternatives and methods were restricted.

This was the main reason behind the rebuff of the Ottoman Empire by the Great Powers. At any proposal for entering into an alliance, the Ottoman Empire usually requested a permanent guarantee for the Straits as a precondition. However, such a guarantee for the Straits hindered the solution of the Eastern Question (that is, the dissolution of Ottoman Empire), which was the basic aim of the Great Powers before the First World War. This is significant in showing the reality that, even if the *Goeben* and *Breslau* had not bombarded the Russian ports, the Ottoman Empire would have had no option but to enter the Great War. According to the decision-makers of the Great Powers, the Ottoman Empire had to enter into the war and be partitioned in order to satisfy their primary interests in the region and, there was no other alternative.

Due to the fact that Ottoman attempts to enter into an alliance with the Entente Powers were rejected, two Ottoman ships ordered from Britain and under

construction, were seized. That is why, before the *Goeben* and *Breslau* crisis, diplomatic relations between the Ottoman Empire and Great Britain greatly deteriorated. Thus, on 2 August 1914, the Ottoman Empire concluded a secret alliance with Germany. This treaty resulted in a complete break in relations with the Entente Powers and formed a diplomatic substructure through which the Ottoman Empire could enter the war.

As stated by the **Realist Theories** in terms of a general scheme of interstate relations, the alliances of the First World War were fluid and members of these alliances acted according to their own interests. National security issues topped the agenda, for that reason any rational decision-maker should, first of all, try to increase their own security. However, while making decisions about security issues they should not base their plans on a single state or group of states because in international affairs there is always the possibility of cheating and there is no universal binding authority for punishing the cheaters and aggressors. For this reason, states can rely only on their own capabilities. In international relations, this situation is known as “self-help”. This phenomenon can easily be seen in the relations of the Entente Powers. Until the formation of the Triple Entente, and even during the First World War, there was no absolute trust between them and each tried to be ready for the eventuality of cheating.

Problems caused by the fuelling of German militarism due to her containment by Russia and France, plus Russo-British conflict over the Straits, Russo-Austrian rivalry in the Balkans, British efforts to protect her “imperial route” to India, and France’s interests in the Near East, all exceeded the scope of diplomatic methods. These deeply affected the European balance of power and gradually accelerated the outbreak of the Great War.

The diplomacy game played within the framework of the Eastern Question up to the Great War can be examined according to the elements of “**Cooperation Theories**” in international relations. As cited under the heading of “**side payments**” of cooperation theories, if the number of actors within an international cooperation scheme increases, the number of alternatives also increases. However, as seen in the Straits Question, if the absolute interests of the actors conflict, then it becomes very hard to find a consensus and maintain a cooperation scheme.

If we examine other instances of the lack of these cooperation schemes; at Tilsit (1807) Napoleon did not give the right of free passage through the Straits. On another occasion, that of the Crimean War, Great Britain and France allied against Russia to prevent the Russian occupation of Istanbul. In the 20th century, Hitler refused the so-called "legitimate interests" of Russia in the Straits and Persian Gulf. The Truman Doctrine and founding of the Central Treaty Organization (CENTO) in 1947 also worked against Russian expansion. An exceptional case is the Treaty of London of 1915. Before the Gallipoli Campaign, the Entente Powers, with the London Treaty, theoretically left the Straits to Russia. However, this was an interesting diplomatic manoeuvre because; at the conclusion of the Treaty of London, Russia could not send adequate troops to the Straits region because of her internal socio-economic burden and military restrictions, so she could not be active enough to determine a new regime for the Straits after the Gallipoli Campaign.

The Gallipoli Campaign is also important for reflecting another reality in international relations, in which there are no permanent amities or enmities. After the opening of the Suez Canal, which decreased the importance of the Straits for Britain in terms of protecting her "imperial route", and even up to the formation of the Triple Entente, Russia and Britain were contesting each other for control over the Straits. However, developments in the Great War up to March 1915 led Britain to accept; in theory, Russian interest in the Straits.

Lack of a permanent cooperation scheme between the Entente Powers over the Gallipoli Campaign makes it possible to constitute many axioms about the Straits Question in the Great War. For example, Britain usually tried to appease Russia in terms of her demands concerning the Straits. On the other hand, she also tried to form a regime in which Russia would not be influential in decision-making. When we examine the commencement date and geography of the Gallipoli Campaign we can easily see this phenomenon. Even if, at the end of the Great War, Russia would effectively be in control of Istanbul, Britain would still protect her passage through the Straits by her military presence in the Dardanelles. At the time of the opening of the front, Russia could not mobilize troops to send to the Straits region. On the other hand, we should also emphasize that Britain also aimed to hinder Russian influence over the Straits after the war began, because she tried to include as much actors as she could, such as Japan and Greece. If these new actors sent troops to the Gallipoli front then Russia would never get a key position. As seen in the military history of the Gallipoli Campaign, Russia participated in the operation with only one battleship, the *Askold*. So, although in the March 1914

treaty the Straits would be left to Russia, Britain preferred Greece, a weak ally, to control the Straits.

The diplomatic events that paved the way for the opening of the Gallipoli front can also be examined according to the different aspects of International Relations theories rather than constituting axioms.

First of all, the entrance of the Ottoman Empire into the First World War could be evaluated by **Microcosmic Theories of Conflict**. The Ottoman Empire was under pressure from the Great Powers until 1600, with differing dimensions. However after the completion of an agreement of alliance with Germany at 2 August, she faced the highest level of threat from those Powers. As is emphasized under theories of conflict, if a society enters into a struggle with an organized power bloc, the threat coming from the bloc must be of its highest degree. On the other hand, the society which will start the struggle should be sufficiently prepared. After the agreement of an alliance between Germany and the Ottoman Empire, the Entente Powers were seriously intent on ending the territorial integrity of the Ottoman Empire. These two factors fulfil the above mentioned fact of Microcosmic Theories.

Another important occasion which caused a crisis of confidence between members of the Triple Entente conforms to a fact in **Theories of International Integration**. In the Triple Entente, Russia did not trust Britain in terms of authority over the regime of the Straits. On the other hand, France did not trust Britain during the battles at Flanders, because of the inadequacy of the British forces. Britain also did not trust Russia in terms of her loyalty to the Triple Entente. The reason was the vital importance of the Straits for Russian economic and political power. Russia might therefore even enter into an alliance with an actor from the opposing Triple Alliance. This situation is stated in Integration Theories as '**instability of alliances**'. Accordingly, if Russia concluded a separate agreement with an actor from the other Bloc, this would eventually end the Triple Entente. Russian behaviour hindered the formation of a "sense of community" between the members to hold them together with a common aim within the Triple Entente.

The crucial importance of the struggle to secure an outlet to warm waters in Russian foreign policy can be appraised by Alfred Thayer Mahan's axiom. Mahan

examined the relationship between geography and power. According to him, if a country aims to maximize its power she should increase her sea power. **Sea Power** maximizes geographical mobility, which is the vital element of political power. If Russia had enough maritime bases, in combination with the effect of her imposing land forces, she would easily dominate the balance between Great Powers.

Another important element within this framework is the reason behind the formation of the Triple Entente between Russia, France, and Britain. This agreement conforms to an axiom in **System Theory**. Morton A. Kaplan emphasizes the modal behaviour of units. According to this scheme, one of the parties makes the others enter into an alliance rather than continue competing with them. This will end the rivalry between those actors who accept the agreement. Towards this goal, Britain, France, and Russia agree to form the Triple Entente. The Kaplan model also emphasizes that such an alliance prevents another actor entering the scheme and governing it. Here the intrusive actor is Germany, which is tried to be eliminated. Such an alliance only led the weaker actors to survive, which here means the Ottoman Empire, considering that no serious threat will occur.

Another event within this scheme - the decision to open the Gallipoli front - is an important case for **Decision-Making Theories**. In the decision making process, the institutional framework in which the actors perform is very crucial. Certain institutional elements seriously constrain actors. Such as; if there is a "groupthink" procedure, some decisions may be eliminated even they could be more useful than the one decided upon by the group. One of the leading members of British War Cabinet, First Sea Lord Sir John Fisher, emphasized the probably failure of a purely naval attack on the Dardanelles. However, this idea was rejected with the logic mentioned above. This shows that the institutional framework may exclude some actors.

The same decision could also be examined according to **Political Realism**. Realist Theorist Robert Straus Hupé emphasized that the power urge or self aggrandizement of a member of governing elites may have the effect of making the entire society more aggressive. Especially within the framework of foreign policy making, if some of the decision makers adopt this actor, policy alternatives may be dismissed. The exclusion of Sir John Fisher and his views may also be evaluated within this framework. The actor who dominated the scheme was, naturally, Sir Winston Churchill.

In short, the Gallipoli Campaign aimed at the rapid dissolution of the Ottoman Empire. The Great Powers recognized that there were so many conflicting interests in the Fertile Crescent that it would be very difficult to divide Ottoman territory into clear-cut spheres of influence. Up to the approval of this strategy, the Ottoman Empire continued to protect her integrity by means of a balance-of-power policy.

As a result, the Gallipoli Campaign was a kind of strategy which aimed to end the deadlocked balance of power over the Fertile Crescent. In other words, the Gallipoli front was the final step in the escalation principles of balance of power: territorial compensations, alliances, maintaining spheres of influence, intervention, diplomatic bargaining, armaments competition, and the war itself. Up to the opening of the Gallipoli front, all Great Powers, especially Britain, aimed to protect the balance of power. However, with the participation of Germany as the leader of the opposing Bloc, tactics were exhausted and embarking on war was decided upon as the only means of re-establishing the balance.